

RECENZJA

rozprawy doktorskiej Pana mgr. inż. arch. Kamila Drzewińskiego
Architektura cyklu w japońskiej sztuce budowania
opracowanej na Wydziale Architektury Politechniki Warszawskiej
pod opieką promotorską Pani dr hab. inż. arch. Joanny Giecewicz, prof. PW

Podstawa opracowania:

- Pismo prof. dr hab. inż. arch. Krystyny Solarek, Przewodniczącej Rady Naukowej Dyscypliny Architektura i Urbanistyka Politechniki Warszawskiej z 14 lipca 2023 wraz z załączoną umową;
- Ustawa z 3 lipca 2018 *Przepisy wprowadzające ustawę – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce* (Dz.U. poz. 1669), art. 14 ust. 1, pkt 1, ust. 2 pkt 2 ustawy z dn. 14.03.2003 *O stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki* (Dz.U. Nr 65, poz. 595 z późn. zm.) oraz Rozporządzenie Ministra Nauki i szkolnictwa Wyższego z dn. 19.01.2018 *W sprawie szczegółowego trybu i warunków przeprowadzania czynności w przewodzie doktorskim, w postępowaniu habilitacyjnym oraz w postępowaniu o nadanie tytułu profesora* (Dz.U. poz. 261);
- Egzemplarz pracy doktorskiej zawierający 430 stron maszynopisu (w tym 7 stron pustych).

Po wnikliwym przeanalizowaniu treści rozprawy doktorskiej Pana mgr. inż. arch. Kamila Drzewińskiego *Architektura cyklu w japońskiej sztuce budowania*, opracowanej na Wydziale Architektury Politechniki Warszawskiej pod kierunkiem Promotorki dr hab. inż. arch. Joanny Giecewicz, prof. PW, stwierdzam, że przedstawiona do recenzji praca spełnia ustawowe wymogi stawiane rozprawom doktorskim określone w ustawie z dn. 14.03.2003 *O stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki* (Dz.U. Nr 65, poz. 595 z późn. zm.).

UZASADNIENIE

Struktura i treść pracy

Przedstawiona do recenzji rozprawa ma formę maszynopisu w języku polskim, liczącego 430 stron tekstu (w tym 7 stron pustych i 20 stron tytułowych lub zawierających pojedynczy cytat) wraz z ilustracjami i tabelami. Maszynopis składa się z pierwszej strony tytułowej, 3 stron podziękowań Autora, spisu treści, streszczenia w języku polskim i angielskim, wstępu, pięciu części stanowiących główny trzon dysertacji, zakończenia, bibliografii, spisu tabel i spisu ilustracji wraz z podaniem ich źródeł.

We Wstępie Autor rozpoczyna wywód od rozdziału 1.1. **Tło pracy**, będącego zbiorem luźnych refleksji na temat architektury i kultury japońskiej, historii powstania pracy doktorskiej, oraz podróży Autora po Japonii włącznie z informacją na jakiej stacji kolejowej wysiadł, co nie jest niestety najlepszym początkiem rozprawy naukowej. W dalszej części Wstępu, w rozdziale 1.2. **Cele pracy**, przedstawiono dwa główne cele pracy – cel badawczy oraz drugi cel określony przez Autora jako „aplikacyjny”. Celem

badawczym, wskazanym przez Autora, jest *udowodnienie istnienia i stworzenie ogólnego zarysu historii japońskiej architektury określonej rytualnym continuum*. Celem aplikacyjnym pracy jest *stworzenie spójnej bazy informacji dla poznania i zrozumienia procesów odpowiedzialnych za powstanie archetypów starożytnej sakralnej architektury japońskiej w kontekście konkurujących ze sobą teorii z różnych dziedzin nauki, ze szczególnym naciskiem na odbiorcę posługującego się językiem polskim i zainteresowanego zagadnieniami z pogranicza architektury, antropologii i kultury Japonii*.

W opinii Autora „wieloaspektowy charakter pracy wynika z próby stworzenia kompetentnej definicji architektury cyklu w Japonii”. Wśród celów pracy znalazł się także podpunkt **Dalsze publikacje**.

W rozdziale 1.3. **Stan wiedzy** zawarto ogólne informacje dotyczące źródeł wiedzy, z których Autor korzystał (w tym głównie strony, portale i platformy internetowe), natomiast stan wiedzy przedstawiono w sposób raczej wybiórczy, ograniczając się do wymienienia 3 opracowań na temat archeologii Japonii, 7 książek na temat architektury Japonii (w tym 3 na temat historii architektury sintoizmu) oraz 11 opracowań na temat religii, mitologii i kultury japońskiej. Kolejne rozdziały Wstępu to 1.4. **Zasady transkrypcji języka japońskiego i tłumaczenia**, 1.5. **Kalendarze**, 1.6. **Epoki historyczne** (od 8.000 p.n.e. do czasów współczesnych), 1.7. **Zakres opracowania** (uwzględniający zakres tematyczny, czasowy i geograficzny opracowania), 1.8 **Terminy** (obejmujący zestawienie wybranych nazw i terminy w języku japońskim), 1.9 **Metoda** (w którym Autor opisuje podstawowe kryteria doboru przykładów i wyjaśnia z jakich źródeł wiedzy korzystał, jednak nie przedstawia stosowanych w pracy metod badawczych) oraz 1.10. **Struktura pracy** (zawierający krótką prezentację zawartości poszczególnych rozdziałów).

W rozdziale 2. **Architektura cyklu – próba definicji** Autor przedstawił tezę pracy oraz podjął pierwszą próbę zdefiniowania ukutego przez siebie terminu *architektura cyklu* w oparciu o różne koncepcje związane z postrzeganiem cyklu, czasu i przestrzeni w kulturze, języku i architekturze Japonii. Zdaniem Autora termin *architektura cyklu* „odnosi się do wydarzenia, które nie jest jednorazowym fenomenem, ale u swoich podstaw jest zjawiskiem cyklicznym, opisanym równym interwałem czasu, w którym „wiecznie na nowo” odtwarzany jest jego oryginalny porządek, lub chociaż jego oryginalne zamierzenie czy symboliczne znaczenie”. W tym samym rozdziale Autor stwierdza, że „Architektura cyklu – rytualizowana nierozłączność czasu i przestrzeni (formy i cyklu) japońskiego sacrum reprezentowana jest przez ideę cyklu zbudowaną na fundamencie świadomości ciągłości fizycznych i metafizycznych transformacji architektury zachodzących w korelacji ze zmianami społecznymi oraz ze zjawiskami natury.” Przedstawiona tu definicja jest nieco zmodyfikowana w stosunku do definicji architektury cyklu sformułowanej w tabeli t.2 w rozdziale 1.8. **Terminy**, zgodnie z którą Architektura cyklu to „termin autora odnoszący się do koncepcji architektury reprezentującej rytualizowaną nierozłączność przestrzeni i cyklu”.

W rozdziale 3. **Japończycy i starożytne prototypy architektoniczne Japonii** Autor zawarł informacje na temat warunków naturalnych archipelagu a także nakreślił koncepcję historycznej ciągłości w architekturze japońskiej, eksponując wykorzystanie drewna jako materiału do budowy i cyklicznej renowacji świątyń.

W rozdziale 4. **Sintoizm jako dziedzictwo starożytnych wierzeń oraz początki jego architektury** Autor obszernie opisał historię, idee i rytuały sintoizmu.

W rozdziale 5. **Architektura sintoizmu świątynnego** zaprezentowana została podstawowa, współczesna klasyfikacja świątyń sintoistycznych wraz krótką charakterystyką zachowanych stylów architektonicznych i opisem budowli wchodzących w skład zespołów świątynnych.

W najbardziej rozbudowanym rozdziale 6. **Architektura cyklu – świątynia sintoistyczna Ise jingū** zawarto szczegółowy opis świątyni Ise jingū jako głównego wybranego przez Autora obiektu, uzupełniony kolejną, również bardzo rozbudowaną, charakterystyką rytuałów sintoistycznych.

W Zakończeniu Autor zawarł konkluzję pracy, wskazując, co starał się udowodnić. W rozdziale 7.1. **Wnioski w rzeczywistości** znalazły się odwołania do teorii filozoficznych Hartmanna i Heideggera, luźno powiązane z zagadnieniem architektury japońskiej. W rozdziale 7.2 **Perspektywa dalszych badań** Autor zarysował swoje kolejne ambicje publikacyjne.

Uwagi szczegółowe

Mocną stroną dysertacji jest podjęcie przez Autora interesującego i cieszącego się dużą popularnością wśród projektantów zagadnienia współczesnej architektury japońskiej postrzeganej w kontekście jej uwarunkowań społeczno-kulturowych i religijnych. Autor wybrał zgodny ze swoimi zainteresowaniami wątek architektury świątyni sintoistycznych, wykazując się przy tym dużą wiedzą na temat kultury japońskiej. Szczególnie pozytywny jest fakt, że wywód naukowy na ten złożony temat poprowadziła osoba, o bogatym doświadczeniu, pogłębionym przez osobiste włączenie się w rytuały sintoistyczne i odkrywanie tradycji towarzyszących architekturze japońskiej.

Bardzo obszerna dysertacja została napisana z dużym zaangażowaniem. Imponujący jest również poziom szczegółowości opisu obiektów sakralnych analizowanych przez Autora, który skoncentrował się głównie na własnych obserwacjach architektury japońskiej. W bibliografii znalazło się 68 pozycji w języku polskim, angielskim, japońskim i niemieckim. Pozostałe odwołania odnoszą się do stron internetowych, wystaw i wykładów. Nieco zaskakuje fakt, że spośród podanych w bibliografii opracowań aż 38 dotyczy religii, mitologii i kultury a zaledwie 12 odnosi się bezpośrednio do architektury.

W rozdziale 5. **Architektura sintoizmu świątynnego**, po nieco nadmiernie rozbudowanej części dotyczącej powiązania natury z sintoizmem (Rozdziały 5.2 i 5.3), w dużym skrócie zaprezentowano wpływ buddyzmu na architekturę japońską (5.3. **Sintoizm świątynny a architektura buddyzmu**). Dopiero w rozdziale 5.4. **Charakterystyka architektury świątyni sintoistycznej** znalazł się interesujący i dobrze opracowany opis układu przestrzennego i obiektów tworzących kompleks świątyni sintoistycznej. Autor wymienił i pokrótce scharakteryzował główne elementy i budynki zespołu świątynnego *jinja*. Niestety, przy tym bardzo dobrze opracowanym opisie zabrakło ilustracji. W tekście nie ma też ani jednego odniesienia do materiału ilustracyjnego zamieszczonego w dalszej części opracowania. Szczególnie przydatne byłyby w tym miejscu szkice prezentujące układ przestrzenny świątyni oraz zdjęcia lub rysunki poszczególnych omawianych obiektów. W rozdziale 5.5 **Style w architekturze sintoizmu świątynnego** omówiono główne materiały i systemy konstrukcyjne stosowane w obiektach świątynnych po czym przedstawiono charakterystykę ośmiu stylów świątyni sintoistycznych. Opis jest bardzo wartościowy lecz nieco wybiórczy, ponieważ Autor wspomina tylko o przykładowych rozwiązaniach i nie stosuje uporządkowanej metody prezentowania cech ani nie tworzy modeli poszczególnych stylów. W odniesieniu do stylu *shinmei-zukuri* Autor nadmienia, że styl ten nawiązuje bezpośrednio do starożytnych spichrzów, charakteryzuje się prostotą i szczerością oraz wyjaśnia, że poza jedynym wejściem na dłuższej ścianie obiektu (*hirairi*), do którego prowadzą drewniane schody połączone z werandą, świątynie w tym stylu nie posiadają innych otwarć w drewnianej elewacji budynku, by następnie odesłać czytelnika do bardziej szczegółowego opisu zamieszczonego kilkadziesiąt stron dalej. Style *taisha-zukuri* i *kasuga-zukuri* zostały zaprezentowane wystarczająco szczegółowo, chociaż opisowi towarzyszy tylko jedna ilustracja dla każdego ze stylów (z odniesieniem prawidłowo zamieszczonym w tekście). Dla stylu *sumiyoshi-zukuri* wspomniano jedynie, że w obiektach nie ma werandy, podłogi są

uniesione ponad gruntem oraz że na ścianach i elementach konstrukcji występują jaskrawe kolory (cynober i biel). Nie ma ilustracji ani informacji o kształcie dachów czy układzie budynków. W przypadku stylu *nagare-zukuri* opisany został kształt dachu i miejsce ulokowania wejścia ale nie podano informacji o innych cechach. Skrótowemu opisowi towarzyszą odwołania do 2 ilustracji. Trzy kolejne style opisano zaledwie kilkoma linijkami tekstu.

Rozdział 6. Architektura cyklu – Świątynia sintoistyczna Ise jingu zawiera bardzo rozbudowany opis historii świątyni z Ise, towarzyszących jej rytuałów, mitologii oraz wrażenia, jakie świątynia ta wywarła na odwiedzających. Rozdział 6.3. Architektura świątyni Ise jingu rozpoczyna się od rozważań co mogło być prototypem dla tejże świątyni po czym pojawia się opis otoczenia i zabudowań świątynnych. Architektura i jej cechy schodzą w tym opisie na drugi plan, ponieważ Autor poświęcił najwięcej uwagi charakterystyce bóstw, którym dedykowane są poszczególne miejsca kultu. Począwszy od strony 258 Autor omawia kolejne zmiany wprowadzane w zespole świątynnym, jednak - jak wyjaśnia - modyfikacje te nie zawsze podążały za cyklem rytualnej rekonstrukcji świątyni. W rozdziale 6.3.3. Styl architektoniczny głównych pawilonów świątyni Ise jingu Autor doprecyzował opis stylu *shinmei-zukuri*, po czym powrócił od opisu obrzędów i poszukiwań potencjalnego pierwowzoru świątyni. Rodział 6.4 Cykl architektury świątyni Ise jingu odnosi się do celu badawczego pracy. Autor odwołał się tu do zapoczątkowanego w VII wieku rytuału o nazwie shikinen-sengu, związanego z regularną rekonstrukcją obiektów świątynnych (wraz z ich wyposażeniem) w równych, 20-letnich odstępach czasu. Według wyjaśnienia Autora „Rytuał każdego z obiektów posiada jednakowy schemat organizacji przestrzennej. Każda ze świątyń ma dwa przylegające do siebie, identyczne tereny – oznaczone kamieniami prostokątne działki. Jeden z obszarów jest zawsze aktywnie wykorzystywany – znajduje się na nim aktualnie użytkowana świątynia. Druga z działek oczekuje na budowę świątyni w ramach kolejnego, nowego cyklu, kiedy powstanie na niej identyczna kopia obiektu z sąsiedniej działki. Po zakończeniu budowy następuje rytualne przeniesienie obiektu-symbolu bóstwa, w następstwie czego oryginalna świątynia jest rozbierana a działka, na której znajdował się obiekt, będzie przez dwie dekady oczekiwała na swoją kolej.” Jest to niewątpliwie bardzo interesujący przykład regularnego odtwarzania architektury, jednak ten szczególny cykl został już wcześniej opisany w literaturze, co zostało przez Autora dysertacji jednoznacznie wskazane, na przykład poprzez odwołania do prac Araty Isozakiego. W tej sytuacji trudno uznać, by pierwszy cel pracy był oryginalny i prawidłowo osiągnięty.

Słabą stroną pracy są wnioski, które nie zostały przez Autora wystarczająco wyraźnie sformułowane w kontekście celu pracy. Dużo lepiej zrealizowano drugi cel pracy, którym było „stworzenie spójnej bazy informacji dla poznania i zrozumienia procesów odpowiedzialnych za powstanie archetypów starożytnej sakralnej architektury japońskiej w kontekście konkurujących ze sobą teorii z różnych dziedzin nauki, ze szczególnym naciskiem na odbiorcę posługującego się językiem polskim i zainteresowanego zagadnieniami z pogranicza architektury, antropologii i kultury Japonii.” Autor dysertacji wykazał się w tym zakresie ogromną wiedzą oraz umiejętnością prowadzenia analiz obejmujących między innymi takie dyscypliny jak historia, kultura i religia, archeologia, antropologia i architektura.

Na uznanie zasługuje także dopracowana strona graficzna dzieła oraz zamieszczone w tekście fotografie, w większości wykonane przez Autora. Natomiast materiał ilustracyjny nie zawsze został prawidłowo dobrany. Ilustracje w większości nie są oznaczone w tekście i nie są z nim bezpośrednio powiązane tematycznie. Niektóre z ilustracji pojawiają się zbyt późno w stosunku do opisu, przez co czytelnik wyraźnie odczuwa ich brak. Ma to miejsce na przykład w rozdziale 5.

Znaczną część ilustracji można byłoby usunąć ponieważ są słabo powiązane z tekstem, nie wnoszą nowych wartości i prezentują powtarzające się treści (jak na przykład powtarzane wielokrotnie

fotografie konstrukcji tymczasowych w procesie tworzenia a następnie spalania, zdjęcia tych samych lub bardzo podobnych ogrodzeń, osób uczestniczących w obrzędach pokazanych w bardzo zbliżonych ujęciach, zdjęcia satelitarne w kolejnych przybliżeniach, itd.)

Bardzo pozytywne i nieczęsto spotykane w pracach doktorskich jest wyraźne wyeksponowanie cytowanych fragmentów opracowań innych autorów. Są one oznaczone w tekście jako cytaty i dodatkowo podkreślone inną czcionką, dzięki czemu dokładnie wiadomo, które przemyślenia są przytaczane, a które pochodzą od Autora dysertacji.

Zidentyfikowane problemy

Wybrany przez Autora temat został przedstawiony w szerokim ujęciu, przez co cel pracy niestety uległ nieznacznemu rozmyciu. Zbliżone tematycznie wątki są rozsiane w różnych częściach pracy i dysertacja zawiera powtórzenia. Autorowi zdarza się popadać w dygresje, w których sam się momentami gubi, przez co wywodowi brakuje konsekwencji i klarowności. Świadczą o tym komentarze, takie jak zamieszczone na stronie 122 stwierdzenie „Różne teorie związane z motywami rytualnej, cyklicznej rekonstrukcji jej architektury, które znalazły swoje miejsce w dalszej części tej pracy, nabiorą większej klarowności.” Niestety, w wielu miejscach Autorowi nie udało się zachować rygoru pracy naukowej, a sposób prowadzenia wywodu przypomina chwilami bardziej blog podróżującego po Japonii architekta niż dysertację doktorską. Dotyczy to na przykład nadmiernego eksponowania wątków autobiograficznych w rozdziałach 1.1. Tło pracy, 1.2 Cele pracy, 1.3 Stan wiedzy czy 1.9 Metoda.

Przy ogromnej ilości informacji na temat rytuałów religijnych, chwilami zagubiona została celowość ich przytaczania a treści związane z architekturą zeszyły na drugi plan. Odnosi się wrażenie, że Autor chciał opisać wszystkie rytuały sintoistyczne, z którymi się zetknął i udokumentować je wraz z emocjami, które im towarzyszyły.

Chociaż cytowania są generalnie mocną stroną pracy, to zdarzają się braki odwołań do źródeł wiedzy, co ma miejsce na przykład na stronie 210, gdzie zabrakło przypisu wyjaśniającego, w których sanktuariach nie występuje *honden*, uznawany za najważniejszy w całym zespole budynek. Z kolei na stronie 214, pisząc o stylu *taisha-zukuri*, Autor wspomina, że „Jedna z powszechnie uznanych opinii za protoplastę tego stylu uznaje pradawne domostwo głowy wiejskiej społeczności” nie wskazując czyja to teoria ani nie podając odwołania do źródła tej informacji. Na stronie 264 brakuje odwołania do literatury po stwierdzeniu „Przypuszcza się, że w całym kompleksie Ise jingū to właśnie mikeden reprezentuje najstarszą interpretację spichrza-świątyni, a zatem najstarszy typ pośród obiektów stylu shinmei-zukuri budynek reprezentuje charakterystykę, którą można by określić jako pierwszą generację w procesie ewolucji architektury spichrzów w świątynie sintoistyczne.” Nie jest jasne czy jest to opinia Autora dysertacji, czy też powołuje się on na wyniki badań przeprowadzonych przez inną osobę lub zespół.

Zagadnienia współczesnej architektury japońskiej, w tym w szczególności współczesnej architektury sakralnej, zostały w rozprawie niemal całkowicie pominięte. Autor nie wykazał się znajomością kierunków i tendencji we współczesnej architekturze japońskiej, wzmiankując je głównie w kontekście stosowanych materiałów, spośród których dostrzegł jedynie beton i stal (str. 53, 63, 85, 86), co zdaniem recenzentki jest rozczarowujące w przypadku kandydata do stopnia doktora w dyscyplinie Architektura i Urbanistyka.

W przypadku publikacji dysertacji, którą recenzentka serdecznie rekomenduje, należałoby treść rozprawy uporządkować, koncentrując się na wartościach naukowych opracowania, usuwając powtórzenia, nieścisłości oraz poprawiając dobór i rozmieszczenie materiału fotograficznego.

Dodatkowo usunięcie pustych stron i powtarzających się tematycznie ilustracji powinno pozwolić zmniejszyć objętość pracy o około 30%, co nie tylko podniesie jakość opracowania, ale też pozwoli odnieść się z większym szacunkiem do zasobów środowiska, co w kontekście opisywanych relacji architektury i natury zapewne jest dla Autora istotne.

Wymieniwszy zauważone problemy recenzentka stwierdza, że powyższe uwagi krytyczne w żadnym stopniu nie umniejszają wartości pracy, która w pełni zasługuje na uznanie. Podczas obrony Kandydat powinien odnieść się jedynie do najważniejszych uwag, to jest:

- krótko wskazać, które elementy cyklu lub cykliczności w architekturze świątyni sintoistycznych Autor uznaje za najważniejsze;
- określić jak w kontekście kierunków i tendencji we współczesnej architekturze kształtują się relacje pomiędzy współczesną architekturą sakralną w Japonii a opisywaną przez Autora architekturą sintoistyczną;
- wyraźnie doprecyzować główne wnioski z przeprowadzonych badań.

Konkluzja:

Przedstawiona do recenzji rozprawa doktorska podejmuje istotny temat współczesnej architektury japońskiej na tle jej uwarunkowań kulturowych. Autor wykazał się dobrą znajomością tego zagadnienia, analizując je w ujęciu wielowątkowym i multidyscyplinarnym. Rozprawa przedstawia oryginalne rozwiązanie problemu naukowego i potwierdza wiedzę Doktoranta w dyscyplinie naukowej Architektura i Urbanistyka oraz umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej.

Mając na uwadze powyższe stwierdzam, że dysertacja spełnia wymogi stawiane pracom doktorskim i wnioskuję o przyjęcie rozprawy doktorskiej Pana mgr. inż. arch. Kamila Drzewińskiego *Architektura cyklu w japońskiej sztuce budowania*, przygotowanej pod kierunkiem dr hab. inż. arch. Joanny Giecwicz, prof. PW, oraz o dopuszczenie Pana mgr. inż. arch. Kamila Drzewińskiego do dalszych etapów przewodu doktorskiego, w tym do publicznej obrony pracy doktorskiej.

BARBARA WIDERA

